

PRESONS i SOCIETAT DEMOCRÀTICA

**José Sesma, M. Luisa Pascual
José I. González Faus**

Introducció

I. Descripció

II. Reflexió humana

III. Presons i comunitat eclesial

Apèndix I. Selecció de textos

Apèndix II. Alguns testimonis

Apèndix III. Quadres estadístics

José Sesma és mercedari, capellà de la presó de dones de Wad-Ras (Barcelona), director de la Llar Mercedària de Barcelona. *M. Luisa Pascual* és Filla de la Caritat, col·labora en el "Secretariat de Pastoral Penitenciària", experiència de més de 20 anys en la pastoral penitenciària. *José I. González Faus*, és jesuïta, professor a la Facultat de Teologia de Catalunya, coordinador de l'àrea teològica de "Cristianisme i Justícia".

Agraïm d'una manera especial a *Ramon Mulleras* i *Josep Sols*, del grup de professionals joves de "Cristianisme i Justícia", les seves aportacions després de la lectura del primer manuscrit.

INTRODUCCIÓ

La nostra societat està establerta sobre una curiosa contradicció: ens desculpabilitzem tots per inculpar cruelment uns quants. Neguem l'existència de la culpa i després la fem recaure sense pietat sobre tot allò que ens amenaça.

D'una banda s'ha produït els darrers anys una rebel·lió tàcita contra la idea mateixa de culpa. S'ha pretès (per descomptat!) desculpabilitzar totes les conductes sexuals, s'ha clamat contra les ideologies (sobretot religioses) que culpabilitzen l'home, etc. Ara no intentem de jutjar aquest fenomen humà tan complex que, com gairebé tots, també té les seves dosis de raó.

Però sí que volem mostrar el contrast profund d'aquest fenomen amb l'actitud que la nostra societat continua exhibint davant dels pressumptes delinqüents socials. A aquests no sembla que els arribi l'onada de desculpabilització: contra ells es reclama “mà ferma”, es critica molt sovint els jutges perquè (segons l'expressió popular) obren una porta de sortida a aquells a qui la policia havia aconseguit de ficar per la porta d'entrada. Aquests sí que són culpables i la presó és el lloc que mereixen. És per això que desitgem que els apartin definitivament de la nostra vista i (sobretot) de la vista de les nostres possessions. I mai no ens aturem a preguntar si les amenaces a la nostra seguretat provenen exclusivament de la culpa *aliena* o també (i de vegades principalment) de la culpa i la injustícia *nostra*. Potser són vàlides per a nosaltres aquelles antigues paraules: “¿Com és que veus la brossa que hi ha a l'ull del teu germà i no t'adones de la biga que hi ha al teu?” (Mt 7,3).

Perquè, curiosament, tots aquells a qui no estaríem disposats a aplicar cap eximent de culpa, tots aquells sobre els quals continuem descarregant una doctrina de culpabilitat idèntica a la que refusem per a nosaltres, aquests són molt sovint els que tenen més eximents i els mereixen més el nom de víctimes que no veritables culpables.

Cal, així doncs, per a aquesta reflexió, que abans que res mirem de *conèixer-los* una mica.

I. DESCRIPCIÓ

1. ELS PRESOS

Durant el 1991 a Espanya hi havia uns 35000 reclusos a les presons. Segons confessió d'un capellà de la presó de Carabanchel: “durant 23 anys que he estat aquí, sols he vist quatre rics passar per la presó. I han sortit de pressa perquè poden pagar la fiança, encara que sigui de trenta milions”¹.

Aquesta dada ens apropa al col·lectiu que tractem de conèixer.

1.1. Formació humana i professional

Es tracta d'un grup social especialment desassistit de recursos per fer front a les diverses situacions que se'ls poden plantejar: el 17% de la població reclusa és analfabeta absoluta i el 31% és analfabeta funcional. Entre el 80% i el 90% ha abandonat els seus estudis entre els tretze i els disset anys. Només el 2% ha seguit un procés d'educació normalitzada, i el 75% no té cap qualificació professional.

Si mirem les condicions laborals que presenten quan ingressen a la presó la dada que més crida l'atenció és que la immensa majoria estaven a l'atur o realitzaven feines eventuais o esporàdiques. Pel que fa a Catalunya, un 32% de la població penitenciària menor de 25 anys no sols presenta un índex important de baixa qualificació laboral, sinó que tampoc té cap professió determinada ni, conseqüentment, hàbits laborals.

A això es pot afegir la hipocresia d'una societat que atribueix responsabilitat penal a una edat (16 anys) a la qual encara no reconeix majoria d'edat. Entre els 16 i els 18 anys només se'ns considera “majors d'edat” a l'hora de delinquir; amb la qual cosa un noi de 16 anys, per un simple “tiron” pot anar a petar a la presó... i corrompre-s'hi del tot.

1.2. Ambient familiar

La majoria d'empresonats procedeixen de famílies amb processos de desvinculació, on s'aprecien mancances d'afectivitat. En línies generals hi ha hagut l'absència de la figura materna o paterna, i l'autoritat familiar no s'ha exercit satisfactòriament, cosa que ha provocat situacions conflictives. Són famílies sense feina, amb poques aspiracions, que lluiten per la supervivència diària. Ocupen (quan tenen la sort de poder ocupar-les) cases reduïdes, amb pocs serveis i espais personals, situades al casc antic de les ciutats o en els suburbis, on hi ha una notable deficiència i manca de serveis de tota mena.

Aquesta manca de “tracte familiar” es pot prolongar en el centre penitenciari si els reclusos tampoc se senten tractats socialment *com a persones*, encara que rebin moltes atencions.

¹ Vegeu *Noticias Obreras*, 1-15 de juny 1991. Pàg. 32

1.3. Tipologia mínima

Els centres penitenciaris constitueixen un conglomerat de persones obligades a viure juntes en el qual es poden trobar barrejats els delinqüents *professionals* (que viuen la presó tot just com un “accident laboral”), els *accidentals*, els *ideològics* i els *forçats*.

Tot seguit en presentem una breu definició de cada un:

- “professionals”: els que, tot i poder exercir altres activitats lucratives, han optat *voluntàriament* per la delictiva.
- “accidentals”: per irreflexió o per accident s’han vist involucrats en fets delictius sancionats amb empresonament.
- “ideològics”: els que actuen contra l’“ordre” constituït per raons subjectives (independentment del tracte o de la qualificació que rebin des de la legislació vigent).
- “forçats”: persones que per circumstàncies *alienes a la seva voluntat* (familiars, socials, culturals...) han pogut sobreviure vivint al marge de la llei.

Aquests “delinqüents forçats” formen el grup més ampli (aproximadament les 2/3 parts de la població reclusa) i el que mereix més atenció per part nostra perquè és el col·lectiu més desesperançat, “nascuts per perdre”, “els abandonats de Déu”, o potser simplement els continuadors dels antics “esclaus” de la societat.

Podríem dir que són:

- persones nascudes de pares que van ser presos i que continuen la nissaga familiar;
- persones que, com els fills dels esclaus d’abans, no han vist a la seva vida altres possibilitats de desenvolupament que les que van viure els seus pares;
- persones que, per sobreviure, depenen del treball marginal i delictiu, que realitzen sotmesos als seus “patrons” fins a la possibilitat d’arriscar les seves vides com a expressió de la seva màxima dependència contra la pròpia voluntat. Aquests patrons són els veritables delinqüents i mai no cauen sota el pes de la llei, i realitzen gran negocis immorals amb la més gran impunitat;
- persones mancades de mitjans professionals, familiars i socials que els puguin fer sortir d’aquest cercle infernal i reintegrar-se a la societat com a éssers lliures i amb la dignitat personal de tot ciutadà normal;
- persones mancades de tot sentit de “transcendència” o de la presència de Déu en les seves vides, reduïdes a simples éssers animals per a la seva millor explotació en l’àmbit delictiu per part dels seus invisibles patrons.

És per això que hem dit que mereixen ser considerats com “el col·lectiu d’esclaus” de la nostra

societat actual, rics en mancances i mancats de tota mena de riquesa, obligats moralment a viure quan només se senten cadàvers ambulants pels patis de la presó (o pels carrers del seu poble o ciutat, un cop han recuperat la llibertat).

1.4. Agreujants d'última hora

El qui viu immers en la situació descrita, es veu obligat a realitzar grans esforços per sortir-ne, i la majoria de vegades no troba sortides satisfactòries. Aleshores el refugi sol ser la droga.

I de fet, el fenomen de la drogaaddicció afecta avui el 60% de les persones que es troben a les presons, amb una clara tendència ascendent. El consum de droga incapacita el subjecte per fer front a les tensions i a les dificultats diàries, i el porta progressivament cap a l'autodestrucció.

Relacionat amb la drogaaddicció, no podem oblidar un dels problemes més alarmants que pateix avui aquest col·lectiu: la SIDA. Pràcticament el 40,5% de les persones que es troben a la presó són portadors del VIH o seropositius. I la xifra seria més gran si tinguéssim en compte els que han estat enviats a casa seva en estat terminal i els que ja s'han mort. En aquest cas, a la marginació que constitueix el centre penitenciari cal afegir la malaltia, el rebuig social i familiar i la por a la mort, a la qual s'han enfrontar.

* * * *

A les parets d'una cel·la d'una presó fa anys va aparèixer escrit aquest senzill quartet: *“en este sitio maldito / donde reina la tristeza, / no se condena el delito, / se condena la pobreza”*. El que hem descrit fins ara sembla confirmar els dos últims versos del quartet: vet aquí els culpables de la comunitat segons el judici tolerant de la nostra societat democràtica i progressista.

Ara donarem un cop d'ull ràpid a la contemplació del càstig que els imposablem, i que ells han descrit als dos primers versos esmentats.

2. LES PRESONS

Les presons van néixer fa uns dos-cents anys i com a substitutes d'altres càstigs més cruels. En aquest sentit són una institució típica de la Modernitat, els afanys de progrés de la qual pretenien encarnar. Concretament: castigar el delicte sense destruir-ne l'autor, i encara més, *que la veritable penitència fos la regeneració* del delinqüent. Però fins i tot en aquest context progressista, el centre penitenciari era vist com un mal, i calia lluitar per la seva eliminació com es lluita contra la tuberculosi o el càncer. Això és el que expressaven aquelles paraules de Jovellanos: “cada escola oberta tanca una presó”.

I és a la llum d'aquestes aspiracions de la modernitat que hem d'examinar el problema de les presons, molt més que a la llum de les exigències conservadores de seguretat.

2.1. La presó com a “institució”

T. Parson definia el terme institució com: “pautes normatives que defineixen els modes d'acció

o relació social que es consideren apropiats. legítimes o esperades”. D'acord amb això les institucions estan dirigides a paucar o conformar conductes, però també a establir relacions entre les persones.

I Goffman (en la introducció al seu llibre *Internats*) escriu que “una institució total es pot definir com un lloc de treball on un gran nombre d'individus en igual situació, aïllats de la societat per un període apreciable de temps, comparteixen en el seu tancament una rutina diària administrada formalment”. Com a exemple notable d'aquesta mena d'institucions assenjala la presó.

En aquest sentit, la presó és “un món”. I el que ara ens interessa conèixer més és com es mou la persona en aquest món de les presons i com hi reacciona.

La persona es troba *immersa en aquest món*. Se li imposa de cop, sense temps per a adaptar-s'hi progressivament. A més, percep que se li imposa, és a dir: no té vies per escapar-ne, només té la possibilitat d'adaptar-s'hi i de plantejar-se formes d'evasió, ja siguin psicològiques o físiques.

Aquest món constitueix una atmosfera tancada que penetra tot l'espai físic del centre penitenciari, amb molt pocs llocs o territoris d'evasió personal. L'individu no pot arribar a acotar el seu propi espai perquè també és l'espai dels altres, la qual cosa porta a una autèntica promiscuitat temporal i espacial. Tampoc pot escollir les seves amistats o els companys, ja que li són imposats. Es troba privat de llibertat i intimitat i sotmès a més a un sistema jerarquitzat i molt autoritari, paral·lel al que marca la mateixa institució, establert pels mateixos presos.

La reacció de la persona privada de llibertat està en funció de la seva pròpia subsistència. Per sobreviure es veu abocat a complir les normes imposades per l'anomenat “codi del reclus”, i alhora assumeix les establertes legalment. Això vol dir que la persona privada de llibertat, lluny d'aprofitar la seva experiència per reflexionar sobre el delicte comès i per fer un replantejament de la seva vida de cara al futur, el que fa en realitat és interioritzar els valors d'aquesta subcultura en la qual es troba immers. Cal ressaltar, i no sense admiració, el gran esforç que realitzen alguns per no entrar en la subcultura de les presons.

La vida de les persones privades de llibertat està organitzada en funció de la custòdia i la retenció i, en línies generals, també s'organitza segons l'estructura física dels edificis i de la seva pròpia seguretat, ja siguin edificis ordinaris, especials o oberts.

Això últim ens porta a donar un cop d'ull a la realitat de les nostres institucions penitenciàries.

2.2. La realitat de les presons

Volem establir la tesi que, avui dia, i malgrat l'esforç que ha anat fent l'Administració, *les nostres presons no són institucions que compleixin la seva finalitat primordial de reintegrar a la societat les persones que han delinquit*.

Fóra injust dir que no s'hi ha fet res. Ben al contrari: s'han millorat edificis obsolets i s'han alçat nous centres; s'han implantat programes de rehabilitació i s'ha intentat apropar la presó a la comunitat i viceversa. Ha augmentat el nombre de psicòlegs, pedagogs i criminòlegs, de mestres i educadors, de metges i ATS, etc. Cal afegir a tot això les garanties judicials i els

beneficis penitenciaris introduïts per la Llei Orgànica General Penitenciària del 1979. I afegim encara, per completar totes aquestes dades, que segons el delegat nacional de la Pastoral Penitenciària, hi ha un centenar de capellans treballant com a capellans penitenciaris, junt amb més de 2000 membres de diversos voluntariats cristians².

Malgrat tot, les nostres presons presenten una massificació crònica, conseqüència d'una greu i també crònica insuficiència de places. Cal afegir-hi l'abús en la utilització de les presons com a recinte contra la delinqüència. Hi ha alguna presó *nova* en la qual s'ha intentat d'encabir-hi el doble de reclusos que hi cabien, allotjant dues persones en cel·les minúscules de cinc metres quadrats³.

Aquesta realitat no es pot dissociar de la situació de precarietat i indigència en què transcorre la vida en el seu interior. Així, per exemple, el Defensor del Poble, en el seu informe sobre "la situació penitenciària a Catalunya", assenyala que sols el 34% dels presos viuen en unes condicions que poden considerar-se adequades, mentre que el 66% restant viu en una situació límit d'amuntegament que pot considerar-se atemptatòria al respecte i a la dignitat de les persones que marca la nostra Constitució.

Sense entrar en les reaccions provocades per aquest informe, és innegable que xifres comptades mostren l'augment progressiu de reclusos dels darrers anys, que ha passat de 16630 el 1984 als 35000 que assenyalàvem al començament d'aquest estudi. Augment que ha neutralitzat o minvat l'impacte d'algunes millores introduïdes pels esforços de l'administració penitenciària, entre els quals la creació de nous centres. (A Catalunya, en aquests dos darrers anys, *Quatre Camins* i *Brians*). Pel que fa a Catalunya, i segons la Direcció General de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació, la població reclusa és la que mostren els quadres següents:

Nombre de reclusos / índex d'ocupació dels Centres penitenciaris de Catalunya (a 19.01.92)

nombre reclusos	% de ocupació	
Homes Barcelona	1.937	1,76
Dones Barcelona	257	1,45
Joves Barcelona	325	1,30
Quatre Camins	956	1,00
Brians	379	0,47
Girona	171	1,59
Figueres	152	1,68
Ponent	890	1,07
Tarragona	288	1,44
Centre obert Hom. Barc.	125	0,89
Centre obert Lleida	58	0,86

Doncs bé: l'amuntegament, els deficients serveis sanitaris i socials d'alimentació i higiene, l'escassa activitat cultural i esportiva, l'absència de treball i, en definitiva, la manca d'al·licient,

² Cf. *Noticias Obreras* (cit). Pàg. 31

³ *Ibid.* pàg. 32

continuen conformant el problema en què estan immerses les presons. Per això comentarem una mica més algun d'aquests punts.

2.2.1. Les condicions físiques

Hi ha casos d'edificis malsans, sobretot a l'hivern, ja que les parets, velles, són gruixudes, de pedra i plenes d'humitat; i la seva estructura arquitectònica impedeix una adequada divisió i distribució dels interns en petits grups.

La higiene en aquests edificis és un problema greu, quan hi ha massa presos que han de compartir els mateixos serveis i fins i tot el mateix lavabo dins de la cel.la.

De vegades les cel.les són imatges de pobresa extrema per:

- manca d'espai (en algunes han arribat a viure fins a 6 ó 7 presos);
- manca de llum, que amb prou feines hi arriba;
- manca de mobiliari, sense taula ni cadira, tret que els mateixos interns n'improvisin alguna.

2.2.2. Les condicions psíquiques i morals

Les condicions psíquiques i morals que ofereixen les presons als presos tampoc són adequades perquè la vida en aquests recintes tancats es desenvolupi en el grau mínim de normalitat. Vegem-ne alguns punts:

- La convivència i el seu aprenentatge es fa pràcticament impossible per la massificació i l'elevat nombre d'interns per galeria o mòdul.
- No hi ha seguretat. Són freqüents les agressions contra els més febles per part dels interns que se senten més forts. No es guarda l'ordre, i els grups interns que se senten amb poder es dediquen a robar, a molestar, a maltractar els que no tenen cap defensa a l'abast; també és força freqüent l'agressió sexual.

Tot això succeeix a l'empara de la gravíssima “lei del silenci”, que castiga el qui se la salta, a més d'estigmatitzar-lo entre els altres presos amb la connotació negativa de “xivato”. Per tant, no hi ha denúncies per por a la venjança; i la presó acaba essent un lloc on cadascú depèn de les seves pròpies forces, sota la llei del més fort i la llei del silenci. Aquesta situació inhumana afavoreix el fet que els interns que se senten sols i febles recorrin a comprar la seva seguretat personal mitjançant la prestació sexual, l'econòmica, i fins i tot els paquets que reben de la família.

- Les normes de seguretat que el centre estableix per intentar preservar els interns són, per això, rígides. Però les conseqüències d'aquesta rigidesa també són greus. Els presos no poden desplaçar-se fora del departament assignat: per tant, n'hi ha molts que passen el temps badant, sense sortir del pati i gairebé sense relacionar-se amb els altres. Una més gran possibilitat de relació comporta generalment un major risc de ser agredit i vexat. Ens trobem, així doncs, amb un règim de sospita i

desconfiança, ja que en qualsevol moment un company pot convertir-se en un agressor o en un lladre. El resultat és un estat d'alerta permanent i de por que acaba esgotant i destrossant la personalitat.

- El treball ocupa tan sols un petit percentatge d'interns, en algun taller o en aquelles tasques que assegurin el funcionament regular del centre, com ara la cuina, la neteja, la perruqueria, la bugaderia, etc. Els Equips de Tractament procuren anar reduint aquest gravíssim problema a través d'activitats programades educatives, recreatives i culturals.

- Tampoc és gaire possible l'aprofitament constructiu del temps lliure a causa de l'amuntegament i la manca d'intimitat. La participació en jocs d'atzar és el més freqüent. I quan hi ha diner-targeta pel mig, els jocs acaben essent un niu de baralles. A tot això cal afegir el problema derivat del tràfic i el consum de drogues que –imprevisiblement, però de manera habitual– es cobren al final les seves víctimes.

- Les necessitats econòmiques són un altre mal endèmic que pateix la majoria dels interns, que prové de classes pobres. Són els pobres els qui contínuament assegurin la repoblació de les presons. I avui dia, que la pobresa arriba a desplegar-se amb tota la seva realitat, condueix l'home a viure fora del sistema legal vigent, separant-lo dels seus germans i enfrontant-lo amb ells. La delinqüència és al final, així doncs, no un desgraciat *accident* de la pobresa, sinó l'expressió de la seva més profunda *identitat*. I això, literalment, clama al cel.

- Finalment, la manca d'intimitat és un altre problema greu que els presos viuen cada dia. És curiós que, malgrat la rigidesa de les normes que intenten posar trabes a la lliure circulació en el centre, hi ha una notable massificació. És possible veure junts els interns, reunits, però la seva realitat personal és la solitud. No són freqüents els casos en què sorgeixi entre ells l'amistat o la solidaritat.

Si tot això és així, no sembla exagerat afirmar que, malgrat les millores arquitectòniques i humanes, la presó apareix vista de prop com una institució que simplement tranquil·litza el ciutadà que es queda fora al carrer, però martiritza i acaba degradant el que hi ingressa. En aquestes condicions, ni es compleixen *ni es poden complir* els drets humans. Però aquestes conclusions que semblen sorgir de les dades anteriors reclamen ara per part nostra una reflexió una mica més detinguda.

II. REFLEXIÓ HUMANA

Després de les dades anteriors, cal examinar no sols com són, sinó també *quins efectes produeixen* els centres penitenciaris en els interns, tant durant la seva estada com més tard, si els arriba l'hora de sortir-ne. Aquest examen aportarà dades decisives per a un judici global sobre la nostra situació penitenciària.

1. EFECTES DE LA VIDA A LA PRESÓ

La vida a la presó comporta penalitats afegides a la privació de llibertat pretesa per la llei. La presó produeix conseqüències negatives, de vegades traumàtiques, sobre la vida *personal, familiar i social* de la persona que la pateix. I aquestes conseqüències negatives, en comptes de regenerar el delinqüent, contribueixen a reafirmar-lo i a fer-lo progressar en el delicte.

1.1. Nivell personal

Malgrat les renovacions del sistema penitenciar, i de l'excel·lent voluntat i capacitació de molts dels que hi treballen, la personalitat de l'intern resulta fortament deteriorada al final del compliment de la pena. La presó origina una mutació del jo, motivada per la separació del rol social i impedeix el desenvolupament normal de la vida afectiva de la persona. L'intern és el protagonista principal de tot, ja que al seu voltant giren les institucions: Seguretat, Justícia, Advocacia, Família etc. Però és un *protagonista passiu*, a qui porten aquí, duen allà, deixen en un lloc i fan esperar en un altre. Sempre amb un silenci impenetrable.

Cada intern té la seva pròpia història, de la qual ell és l'agent, i la seva prehistòria que hereta de la família i de l'ambient social en què ha viscut. Totes dues el diferencien i el distancien al mateix temps de la resta d'interns, que han de ser els seus companys. Tota aquesta intimitat personal queda violada en provocar-se contactes interpersonals forçats, amb la qual cosa es crea una dificultat per al contacte social i es propicia una considerable pèrdua del sentit de la realitat. Si la llibertat és un do sagrat del Creador i una conquesta important de la societat (do i conquesta que han de ser educats i alliberats, però no suprimits), la convivència amb persones traumàticament privades d'aquest do ha de resultar traumàtica en si mateixa (prescindint en aquest moment del que representa el fet de conviure sols amb persones del mateix sexe).

Poc a poc es va apreciant en el subjecte un canvi regressiu en el mode de vida, que més endavant l'incapacitarà per adaptar-se a la vida en llibertat. Des que ingressa, l'intern se sent com un "rellotge aturat". I la mateixa estructura del centre –que atén sobretot la "retenció i custòdia" dels que li han estat encomanats– no està precisament en funció de fomentar la creativitat de l'intern ni la solidaritat dels interns entre si.

Així doncs, l'intern viu insegur, pendent de decisions que altres prendran sobre la seva persona. Somia permanentment: i somia per defensar la seva personalitat, que sent amenaçada, i l'atròfia de les seves qualitats físiques i psíquiques, que contribueix al deteriorament progressiu de la persona. Tot això va generant i acumulant agressivitat, duresa de sentiments i

sensació d'abandonament.

Finalment, el fet de viure en la pròpia pell la tensió de veure's castigat i rebutjat per la seva societat i pels seus fa que molts perdin un gran valor humà: la confiança en les persones i en les institucions socials. Molts interns pateixen crisis en el seu sistema de valors socials, morals, polítics, religiosos, familiars, etc. I també n'hi ha molts que pateixen un enfrontament traumàtic entre el sistema de valors humans i el de la societat que els castiga.

1.2. Nivell familiar

La vida familiar és un altre gran protagonista en el drama de molts interns. Un protagonista que, en el cas que existeixi, també queda afeblit.

L'intern viu angoixat per la preocupació familiar. Li preocupa la confiança o desconfiança dels seus envers ell, el tortura la possible separació de l'ésser estimat, les possibles ruptures familiars (divorci, infidelitat, solitud i –en gran mesura– la privació de l'afecte dels fills).

Ahora, la família se sent marcada socialment en forma negativa. És ella la que pateix més dolorosament les conseqüències de la privació de llibertat del pare o de la mare. L'equilibri familiar (de vegades ja molt precari) es trenca; i es fa difícil l'existència d'un mitjà que permeti una formació equilibrada de la personalitat dels fills. Evidentment no volem suggerir amb això que les famílies dels presos eren ja abans de la presó uns mitjans idíl·lics; només afirmem que en molts casos el remei, lluny de guarir la malaltia, la consagra o l'empitjora.

D'una altra banda, el desig d'alliberar el pare, la mare o els fills esgota l'economia familiar, la qual ja era molt feble per limitació forçada d'ingressos després de l'empresonament. D'aquesta manera s'aconsegueix privar la família d'uns mitjans econòmics i queda encara més marginada de la taula de la cultura. I avui dia quedar-ne fora vol dir quedar a la porta de la misèria o a la misèria mateixa. Misèria que si no arriba avui arribarà demà, generant el cercle infernal de la marginació: incultura - pobresa - marginació - i (de vegades) delinqüència.

Tot plegat pot acabar en una progressiva degeneració dels fills, atès que ningú no pot impedir a ningú el dret de procrear. D'aquesta manera la família resulta molt sovint greument penada per la societat i pel seu sistema de privació de llibertat.

1.3. Nivell social

Des que l'individu ingressa a la presó és rebutjat per la societat, cosa que provoca efectes negatius de cara a la seva reinserció posterior. L'ambient davant qualsevol ex-presidiari, encara que sigui simplement preventiu (pressumptament innocent), sempre és radicalment negatiu i desconfiat. L'estatut de pres el defineix socialment com algú indigne de confiança i com a persona no acceptable des del punt de vista moral i social. Tan sols els qui en el passat van patir presó per raons polítiques es presenten socialment com a herois i se senten condecorats pel seu historial penitenciari. Els altres procuren ocultar a consciència la seva vida a la presó, i se senten oprimits tothora pel pes social dels antecedents penals.

Sembla, així doncs, que l'abolició de la *pena de mort física* es converteix en una *pena de mort social*, que sovint afecta no sols el delinqüent sinó també els éssers més propers, i en l'abolició de la qual cal somiar també perquè algun dia pugui ser realitat. Aquesta “pena de mort social” de vegades és tan real que, malgrat l'amor humà a la llibertat, hi ha presos que tenen por a sortir, com si una altra presó encara pitjor comencés quan surten i són rebutjats per tothom.

Cal procurar que la societat sigui més solidària i compregui el pres, acceptant que ella també té una part en la gènesi de la criminalitat, i integrant el llibert al seu si com un ciutadà més –sense cap etiqueta– i aportant-li els ajuts necessaris per a la seva progressiva reintegració ciutadana, de vegades alliberant-lo de circumstàncies familiars esclavitzants i altres creant-li expectatives de superació personal, professional i social.

I és innegable que les coses estan canviant en aquest punt. En els mateixos centres penitenciaris els interns poden expressar la seva veu a través de publicacions, i també a través dels nombrosos voluntaris que comparteixen el seu temps amb els presos, escoltant-los i enfortint-los en l'esperança. És molt important que la societat comenci a escoltar els que no podien fer-se sentir i que no faci callar ningú. És important que aquesta sensibilització de la societat vagi augmentant, i que els mitjans de comunicació no es mostrin preocupats per parlar *exclusivament* de la seguretat ciutadana (que ningú no nega que és una necessitat social), sinó també de la promoció de la personalitat de tot aquell que sigui víctima de la incultura, la misèria o la marginació. És important comprendre que els “punts de suport”, de vegades molt valuosos, que ja s'han aconseguit, continuen essent encara mínims per a les exigències reals.

* * * *

Podem extreure algunes conclusions d'aquesta reflexió.

a) La Llei Orgànica General Penitenciària determina en l'article primer que en la finalitat primordial de les institucions penitenciàries *té prioritat la “reeduació i la reinserció social dels sentenciats a penes i mesures penals privatives de llibertat” davant de la “retenció i custòdia de detinguts, presos i penats”*. Hem de reconèixer tanmateix que en la realitat prima més –fins ara– la “retenció i custòdia” que no la “reeduació i resinserció social”. La presó, en les seves formes actuals, és el centre de reinserció que menys pot reinserir. Les presons, tal com estan actualment, no aconsegueixen l'objectiu primordial que la llei els atribueix. Ho afirmem amb independència que això sigui així perquè sempre els centres penitenciaris tindran aquests defectes i per tant l'única solució és abolir-los –com pensen alguns–; o perquè s'han de millorar i d'humanitzar –com pensen o intenten molts d'altres–.

b) Si el centre penitenciar no prevé ni extirpa la delinqüència, sinó que més aviat acaba empenyent-hi, cal que ens preguntem quin interès raonable pot tenir per a la societat recloure el delinqüent a la presó i sentir-se temporalment protegida si després l'hi retornen deteriorat i convertit –amb massa freqüència– en un mestre de la delinqüència. Les institucions penitenciàries no poden reduir-se a un d'aquests analgèsics elementals que eviten les molèsties del moment sense atacar les arrels del mal (i potser per això permetent-li que creixi). Potser la presó no és un simple “excusat” de la societat, que cal tenir educadament amagat, sinó que més aviat n'és un mirall. I en aquest sentit no podem fer altra cosa que reafirmar les paraules del

document episcopal titulat “Les comunitats cristianes a les presons” quan afirma que *la injustícia social és la primera delinqüència i la causa de moltíssima delinqüència*.

Però si tots coincidim que els mals no es combaten simplement a crits o amb remeis d'urgència sinó atacant-ne les arrels, això ens porta a una segona reflexió més radical.

2. QÜESTIONAMENT DE LA PRESÓ

Segons l'opinió unànime dels experts la pena privativa de la llibertat està en crisi avui dia a tot el món. El fracàs de la presó quant a la seva finalitat primera –que és la rehabilitació– ha esdevingut evident: en la pràctica, i tret d'algunes excepcions, sols compleix la finalitat de separar de la societat per un període de temps certs individus que per la seva conducta són considerats socialment perillosos.

I tanmateix, per a una mentalitat autènticament democràtica, *per si sola*, no justifica ni l'existència de la institució ni la privació de llibertat a la persona. I encara les justifica menys quan, a més de no complir l'altra finalitat primària de rehabilitar, la malmet clarament. De fet, tal com hem vist, la presó resulta una institució per a marginats, marginada i marginadora: l'estada a la presó no sols no rehabilita sinó que comporta el risc evident i real de dessocialitzar la persona, perquè facilita i accentua les tendències antisocials.

Aquestes consideracions s'aguditzen si a més tenim en compte que sols ingressen a la presó el 10% dels subjectes d'actes delictius. Si la societat tolera el restant 90% de delinqüents, permetent *de fet* que normalitzin la seva vida més o menys integrats en la societat, per què nega aquesta mateixa possibilitat i oportunitat a l'altre 10% que viurà sota la prolongada amenaça mortal dels “antecedents penals”? (Aquesta valoració percentual de la població reclosa en centres penitenciaris es realitza tenint en compte la *xifra negra*; aquest és el nom que rep la diferència entre la criminalitat real i la criminalitat registrada. La xifra negra es fonamenta en el fet que no tot delicte comès és perseguit; no tot delicte registrat és esbrinat per la policia; no tot delicte esbrinat és denunciat; la denúncia no sempre acaba en judici oral; el judici no sempre acaba en condemna).

És per això que cal anar buscant fórmules alternatives que, al mateix temps que garanteixen la *seguretat ciutadana*, assegurin i permetin la *rehabilitació* del delinqüent. Però fins que no es trobin aquestes fórmules, totalment o parcialment alternatives, el centre penitenciari s'ha de veure com a mínim com un *mal* necessari. I mentre es busquen aquestes fórmules, s'han d'aplicar solucions intermèdies que compatibilitzin l'existència de la presó amb el *menor dany possible* a l'empresonat, en el seu camí de reingrés a la societat (sortides programades, permisos de cap de setmana, règim obert, llibertat condicional, etc).

Els camins que busquen aquesta transformació de la pena en una mesura socialment útil s'hauran de fer “tot caminant” com tots els camins humans, però ja han estat iniciats. Hi ha institucions jurídiques com la “*Probation*”⁴ (no recollida en les nostres lleis penals i

⁴ La “*Probation*” (o suspensió de la pena amb sotmetiment a prova) consisteix en un aplaçament de l'aplicació de la pena de presó concedint a la persona afectada un període de prova durant el qual ha de complir determinades condicions. És una mesura fonamentalment preventiva, amb finalitat de reinserció social i alternativa a la privació de llibertat.

penitenciàries), la *condemna condicional* (escassament aplicada pels nostres jutges), l'arrest *domiciliari o el de cap de setmana* (també escassament aplicats al nostre país) i la realització de *treballs no remunerats* en benefici de la comunitat... entre altres, que podrien ser fórmules eficaces per mitigar els efectes negatius de la presó, sobretot en infraccions d'escassa rellevància i repercussió social. Malauradament sembla que la reforma del Codi Penal, actualment en tràmit, serà una altra oportunitat perduda per plantejar-se amb valentia i amplitud el tema de les alternatives a la pena de privació de llibertat. Altres veus han demanat fins i tot que els delictes no greus no siguin penats amb presó i que els delictes *greus o més greus* (per exemple utilitzar armes de foc) representin el tractament del delinqüent en centres considerats com “hospitals socials”, dotats adequadament, alliberats de tota càrrega pejorativa, i en els quals la finalitat primordial sigui de fet la *recuperació* de l'asocial i la seva reinserció, pensant que la majoria no són simplement culpables, sinó també (i potser abans que res) víctimes o malalts socials.

Fins i tot podríem afegir que, segons estadístiques suficientment constatades, vist el cost elevat que representa el manteniment d'una persona en situació de privació de llibertat i els seus escassos –per no dir nuls– efectes positius, fóra *més rendible* econòmicament i socialment aplicar aquesta despesa a la implantació de sistemes que de manera gradual i progressiva substituïssin la *privació* de llibertat per l'*educació* de la llibertat de l'individu.

En les circumstàncies actuals, s'ha d'anar exigint progressivament que es compleixi la finalitat primordial que la Constitució Espanyola estableix per a la pena, com a mitjà de reeducació i reinserció social del delinqüent (art. 25,2). Això deixaria les penes molt més funcionalitzades per l'efectiva reinserció social del delinqüent que per l'entitat i la gravetat del delictes.

Aquestes propostes semblaran inviables per a molts, amenaçadores, subversives o irritants. Gosem suggerir que cadascú es preguntï si aquesta reacció no serà fruit de la *mateixa malaltia* inhumana de la nostra societat, que produeix els delinqüents però que també ens infecta a nosaltres. I des d'aquesta consideració caldria dir una última paraula sobre el protagonisme de tota la societat en aquest problema.

Darrerament s'ha exigint de mil maneres que l'Estat es retiri i deixi camps i protagonismes a la societat civil. Però, sospitosament, sembla com si l'Estat només hagués de “deixar fer” a l'hora de l'activitat econòmica (que pot ser una activitat molt lucrativa però al mateix temps molt injusta i explotadora). En canvi continuem exigint que l'Estat no baixi la guàrdia i ho faci tot quan es tracta d'aquesta activitat de rehabilitació que seria guaridora i potenciadora per a la societat. Com si al costat del “dret a la iniciativa econòmica” no hi hagués també un preciós dret (i a més un deure) a la iniciativa reconciliadora, regeneradora i creadora de comunitat. Un dret que converteix la societat civil en la veritable mestressa de si mateixa i dels seus destins.

* * * * *

La causa última dels problemes de les presons, dels problemes de la immensa majoria de les persones que s'hi troben, és la pobresa i la marginació que hi ha a la nostra societat, i per tant la injustícia social generada pel sistema capitalista (en altres aspectes tan eficaç). Per això cada vegada hi ha més presons, i com més places penitenciàries tinguem, més detinguts hi enviaran els jutges (tret que s'hi estableixi legalment un *numerus clausus*), de manera que s'anulen els avantatges de les inversions fetes en la construcció de nous centres penitenciaris. I, per la

mateixa raó, encara que les presons fossin fantàstiques i modèliques, encara que l'administració penitenciària tingués tots els recursos necessaris i els organitzés a la perfecció, encara que les presons tinguessin els millors funcionaris, els millors psicòlegs i educadors, els millors metges, i encara que es creés un ambient idoni per a la reinserció social, si quan els *delinqüents rehabilitats* sortissin al carrer es tornessin a trobar amb els mateixos problemes que els portaren a delinquir, sense treball, sense habitatge digne, amb famílies desestructurades, en barris dominats per la droga, etc ¿de què hauria servit la seva estada en una *presó-oasi* si havien de tornar al desert d'una societat sense entranyes?

El problema de les presons és una mostra extrema i especialment dramàtica d'un problema més general. En l'administració penitenciària treballa un bon planter de persones de gran sensibilitat social i afany de millorar la situació (al costat segurament d'un altre tipus de mentalitat “funcionària”, com passa a tot arreu). Per això no es pot responsabilitzar aquesta *parcel·la* de l'administració d'un problema que és responsabilitat de tota l'administració, i encara més, de tota la *societat*. O també, si entrem en el tema del 15 o 20% de reclusos estrangers, d'altres administracions i d'altres societats.

I aquestes consideracions ens obliguen a afegir una reflexió sobre l'Església, que hauria de ser per a la societat sagrament de la novetat evangèlica, ferment i petit anunci *visible* d'ella, per comptes d'anar sempre a remolc i de mala gana dels canvis socials.

III. PRESONS I COMUNITAT ECLESIAL

“Era a la presó i vinguéreu a veure'm” (Mt 25,36)

“¿No és aquest el dejuni que jo voldria, oracle del Senyor Jahvè: rompre les cadenes injustes, desfer els lligams del jou, deixar anar lliures els oprimits, trencar qualsevol jou?” (Is 58,6)

“L'Esperit del Senyor és sobre meu, perquè ell m'ha ungit. M'ha enviat a portar el missatge joïós als desventurats, a anunciar als captius la llibertat” (Lc 4,18)

El llenguatge bíblic-teològic sobre les presons resulta tan estrany ara com fa vint segles. Hi conflueixen un element cristològic de presència de Déu a través de Jesús (quan l'Evangeli diu “vinguéreu a veure'm” no es refereix només als presos innocents, sinó a *tots*), i a més un element pneumatològic: la voluntat última de Déu que l'Evangeli revela, i a la qual mena l'Esperit, anuncia el final de les presons.

En la història de l'Església hi ha hagut molts intents d'escamotejar la serietat de les frases esmentades, com si la Bíblia només parlés de “la presó espiritual del pecat” (entès, a més, de manera sols individualista i intimista). Els mateixos intents es produïren desfigurant les curacions de Jesús i amb la pretensió de presentar-lo *només* com a “metge de les ànimes”, o desfigurant la justícia de l'Evangeli i reduint-la *només* a l'interior dels individus. Malgrat aquests intents –més herètics com més pretenien vestir-se d'ortodòxia– l'Església va acabar considerant que la salut “dels cossos” i la justícia “econòmica” formen part de la seva missió, perquè l'espiritual no es realitza fugint d'allò que és material (i encara menys en contra d'allò material), sinó *integrant-ho*. Passa el mateix amb el tema de la llibertat evangèlica, en el terreny de què ara tractem.

Però quan un cristià afirma que és voluntat de Déu la supressió de les presons, o que són contràries al Regne de Déu, no pretén fer una afirmació puntual o atemporal, sinó una afirmació dinàmica. La voluntat de Déu no es realitza en el miracle sinó en la història (el miracle, com a molt, pot servir per manifestar-la, com passava amb les curacions de Jesús; cf. Lc 11,20). Això significa que la voluntat de Déu demana *temps*. Però també demana una *orientació* d'aquest marge temporal.

Aquestes breus observacions són suficients per emmarcar la reflexió amb què volem concloure aquest quadern. El tema de les presons no és aliè a la comunitat creient, sinó que l'afecta profundament; encara l'afecta més en tant que és un dels problemes menys atesos per part de la societat civil. Es coneix que a l'Església hi ha carismes particulars (per exemple mercedaris, etc) vinculats a aquest problema. Però el fet que a l'Església hi hagi un carisma *particular* no significa que “alguna cosa” d'aquest carisma no afecti *tota* la comunitat eclesial, sinó que implica exactament això: ja que, tal com ensenya sant Pau, cap carisma no és per a ús privat sinó per a la construcció de la comunitat.

Per aquesta raó tota la comunitat cristiana hauria de sentir una responsabilitat creient i

solidària pel problema de les presons i per les persones empresonades. No per anunciar utopies que no sabem si arribaran a realitzar-se, ni per cridar demagògies que encara no són possibles, però sí per *anar fent camí*, de vegades aportant-hi remeis, i de vegades descobrint possibilitats noves, encara inèdites però potser ja viables.

Aquesta responsabilitat de la comunitat creient s'estén per un ampli ventall de graons i de gradacions. Començant per la *informació* (de vegades un cristià es trobarà davant la possibilitat d'escollir una xerrada o un programa on es puguin conèixer aquests problemes en comptes d'estar davant d'un concurs televisiu alienant i avorrit). En un grau més aprofundit hi hauria el *suport* a aquells que més específicament treballen en aquest camp (i que no sempre troben en la societat la solidaritat i la comprensió que tots necessitem). I procurar, a més, la *conversió dels seus criteris* i de les seves maneres de valorar perquè s'apropin més a l'Evangeli i s'apartin d'allò que sant Pau anomena “la figura d'aquest món” (Rom 12,2). Fins al punt d'arribar a *accions particulars* (que no seran possibles per a tothom, però sí per a molts o alguns) com la visita a les presons o alguna col·laboració. Hi ha algunes parròquies els membres de les quals reben alguns dies a casa seva un pres que comença a gaudir d'un règim obert i que no té cap lloc o família on anar, o no té mitjans ni temps per arribar fins on voldria anar. Aquesta experiència ha estat dura i gens fàcil al principi (i sempre serà bo que els que entren en els submons de la marginació i l'opressió procurin no idealitzar res). Però més tard s'ha revelat humanament molt benefactora en la majoria de casos...

Aquesta ràpida enumeració d'exemples no esgota totes les possibilitats obertes a la comunitat cristiana. La primera és adquirir consciència d'aquesta responsabilitat, enmig d'una cultura que preferix prescindir-ne i es queda contenta quan li treuen “l'amenaça del delinqüent” i pensa que ja pot viure tranquil·la, sense preguntar-se fins a quin punt aquesta forma de tranquil·litat té a veure amb la manca de tranquil·litat que empeny algunes persones a la delinqüència primer i després a la presó. Aquests valors ambientals també són respirats per la comunitat cristiana, i per això necessiten un contrapès.

En aquest context voldríem acabar recomanant la lectura dels dos documents episcopals referents al tema de les presons. No som partidaris de recomanar un document pel fet de ser episcopal: creiem més aviat que s'han de guanyar l'escolta per la seva autoritat interior i per la seva qualitat evangèlica. I estem disposats a reconèixer que no sempre han estat a l'alçada d'aquest difícil desafiament.

Però en el cas de què tractem sí que gosem recomanar aquesta lectura. El primer document (novembre del 1986), va ser desautoritzat amb simpleza per l'administració (concretament per l'aleshores Ministre de Justícia), seguint l'exemple de tots els poders absoluts d'aquesta terra: “matar el missatger” per no haver d'escoltar el missatge.

Pel que fa al segon, dels bisbes de Bilbao (*Germans i amics dels presos*, gener del 1991) els mitjans de comunicació de tall més oficialista es van limitar a “aprofitar” un petit paràgraf del document que, després d'haver estudiat els presos en diversos grups, es referia als “anomenats «presos polítics»” (aquest mot entre cometes) per dir que cal evitar la doble temptació d’“utilitzar-los com una moneda d'intercanvi per a una negociació... o reduir la persona del pres a la seva etiqueta política” i, a partir d'aquestes dades van acusar el document de simpaties a ETA i d'apologia del terrorisme. Els mitjans de comunicació es van agafar a aquest fragment i tot el document va quedar desfigurat; van sorgir unes agres sospites que al final van impedir el

coneixement de tota la resta del document, que mereixia una acollida millor. En un apèndix d'aquest quadern en seleccionarem alguns paràgrafs.

APÈNDIX I. SELECCIÓ DE PARÀGRAFS DELS DOCUMENTS EPISCOPALS

Un 66% dels delictes comesos pels reclusos [que hi havia l'1 de gener de 1986] eren contra la propietat. La població de detinguts, presos i penats es troba reclosa en 87 establiments penitenciaris. N'hi ha 44 aproximadament que són edificis antics que no reuneixen les condicions requerides per ser habitats, i només uns 28 són de construcció moderna...

...El resultat és que el reclús està subjecte a una constant humiliació, malgrat el funcionariat que, naturalment, no té mai la intenció d'humiliar: és el sistema mateix i el seu dinamisme és el que humilia el reclús. La presó, tal com avui és estructurada, o si més no tal com funciona en general avui, fa la impressió de ser un magatzem d'éssers despersonalitzats. La presó destrueix, en aquest sentit, els valors més rics de la persona humana i es converteix en un enclavament d'alienació si no de violència, solitud, vagància, incomprensió i amoralitat o immoralitat...

La pura veritat és que la repressió i la presó no són actualment mitjans adequats i eficaços per contrarestar i extirpar la delinqüència. L'experiència ho està demostrant...

En efecte, la custòdia i el tractament són l'instrument de rehabilitació en aquests establiments. Ara bé, l'experiència testimonia, i l'opinió pública ho ha de saber, que de fet la presó sols compleix el primer objectiu: la custòdia... I aquest molt deficientment... El tractament és pràcticament ineficaç... El reclús, i això és el més greu, no pot exercir el dret a no sortir pitjor que quan va entrar a la presó... Quin interès i utilitat pot tenir per al bé comú dels ciutadans recloure el delinqüent a la presó i sentir-se temporalment protegit, si després se li retorna convertit amb massa freqüència en un “mestre” de la delinqüència?...

Cal conèixer i posar de relleu quines són les causes últimes de la delinqüència:

- 1) *La injustícia social*. Caldrà tenir la valentia de denunciar la injustícia social com la primera i més greu delinqüència, generadora de moltes altres delinqüències... En aquest sentit, i sempre des de l'Evangeli, el cristià té l'obligació de fer aquesta doble denúncia:

- 1) les greus desigualtats socials i econòmiques que hi ha a la nostra societat...

- 2) l'absència d'igualtat d'oportunitats per a tothom...

- 2) *Falsos ideals de vida*. Es cau en un materialisme pur, s'alimenta una ànsia insaciable de riquesa, es destrueix irresponsablement tot valor ètic o moral...

- 3) *Falta de moralitat pública*. Institucions que aconsegueixen guanys desorbitats, negocis que es fan i s'augmenten d'una manera injusta, abusos de poder, corrupció pública. Els falsos profetes, els profetes de calamitats i els profetes d'una llibertat falsa i egoista juguen amb la delinqüència, la manipulen, l'exagereixen, l'engrandeixen per acovardir la societat amb la denúncia d'una greu inseguretat pública. I tot això

amb finalitats polítiques i partidistes. I tanmateix aquesta manca de moralitat pública és justament una de les causes de la delinqüència que patim.

4) *Inestabilitat de la família.* Els delinqüents, en un percentatge molt alt, pertanyen a famílies trencades, a matrimonis divorciats, a famílies sense feina, a famílies conflictives, a causa de la penúria econòmica, de l'alcoholisme, de la drogaaddicció; a famílies on sorgeixen agressions internes entre pares i fills; amb prou freqüència el delinqüent és un home que ha trencat definitivament els seus lligams familiars...

[...] Tal vegada és una utopia pensar que en la nova societat de l'any 2000, al qual ens apropem, haurà desaparegut dels codis penals d'una Europa nova i renovada la pena de presó com a pena principal i generalitzada. Però no ho és tant que aspirem a una situació en què per als delictes considerats menors i mitjans hi hagi solucions que no contemplin la pena de presó tal com existeix...

No entenem per què els reclusos estan tot el dia sense fer res en la més lamentable inactivitat, quan l'Estat té tantes coses a fer, i quan l'ocupació i el treball són, sens dubte, els mitjans més eficaços per a la formació, el desenvolupament i el perfeccionament de la persona humana, mentre que, al contrari, l'oci i la vagància són causa i origen de maquinacions, de sofriments innecessaris i d'actes delictius...

Creiem en fi que els mitjans de comunicació, tant els de l'Església com els altres de privats i els de l'Estat, han de col·laborar en aquest ordre de coses i informar com cal l'opinió pública sobre els veritables problemes de la delinqüència i de la presó, amb tal d'ajudar la societat a adquirir-ne un coneixement objectiu i a formar-se una consciència recta amb la qual poder obrar en conseqüència.

El creient i la comunitat cristiana han de mirar els empresonats com a germans molt estimats i exercir amb ells un apostolat d'amor i de perdó, perquè un home de fe sap l'última i definitiva justícia per a tothom és el perdó. L'home podrà ser un delinqüent davant de la llei, però en l'àmbit humà és un home com tots els altres, un fill de Déu, una criatura sagrada, digna del respecte més gran.

L'Església i les seves institucions, amb col·laboració amb tota la societat, amb tots els mitjans al seu abast, s'han de comprometre a lluitar per una societat més justa on tots els ciutadans estiguin integrats amb igualtat d'oportunitats, amb els mateixos drets i deures...

(Las comunidades cristianas y las prisiones. Declaració de la Comissió Episcopal de Pastoral Social. 16 de novembre de 1986)

El seu medi familiar és econòmicament molt baix i sovint molt deteriorat... El 80% dels presos procedeixen de sectors socials de marginació i misèria...

El 70% estima que el seu pas per la presó, lluny d'apartar-los del seu camí anterior, els ha introduït en els circuits de conducta delictiva. En particular, el deteriorament psíquic, motivacional i moral que experimenten els joves a la presó és, segons el parer de molts experts, notable i, molt sovint, decisiu... És previsible d'antuvi que una concentració massiva de persones que comparteixen el perfil dissenyat resulti difícilment estimulants i rehabilitadora.

Però a més, la mateixa situació penitenciària esdevé per a la majoria de persones una dificultat afegida. En efecte, el desarrelament de les seves famílies i la por angoixada de perdre'n l'afecte, l'aïllament de la societat, la privació de llibertat, el sentiment de solitud, les condicions irregulars per a l'exercici de la seva vida sexual i afectiva, l'ambient sovint deprimat i selvàtic de les relacions humanes dins de la presó, la lentitud exasperant de la justícia, el grau d'ansietat prèvia a la sentència i la desesperació posterior... poden resultar en la pràctica factors envilidors..

No tractem en absolut de negar la responsabilitat personal de molts presos. Exculpar-los constituïria un trist servei a la societat i als presos mateix. No compartim la tesi segons la qual un delinqüent és pur producte de circumstàncies socials adverses. Però sí que advoquem per una distribució més equitativa de les responsabilitats. La societat a la qual pertanyem, i en la justa proporció, cada un dels grups socials que la composem és responsable en una mesura gens menyspreable. El fracàs vital d'aquesta proporció de la societat que constitueix la població penitenciària és també un fracàs *social* i, per tant, nostre.

Els presos són un símptoma social que delata el profund desajustament d'una comunitat humana que *inverteix en el control de la societat el doble del diner públic que dedica a la promoció social dels desfavorits*. En efecte: els pressupostos generals de l'Estat per al 1990 preveïen entorn del 12% per al món militar, policial, penal i penitenciari. En canvi, assignaven un 6% per a prevenció, assistència i promoció social. Els recursos utilitzats per reprimir les conductes desviades són notablement superiors als aplicats a prevenir, compensar i reeducar. *¿És aquesta una política equitativa en la distribució de béns de la comunitat?*

El pres és, en qualsevol condició, persona humana; en conseqüència se li deu sempre un respecte a la seva dignitat. Per raons molt greus, en la pràctica es poden retallar a un home determinats drets fins i tot fonamentals, com el dret a la llibertat, a la convivència amb els seus, al treball remunerat etc. Aquestes limitacions estan justificades *sols en la mesura que siguin estrictament necessàries*. Això no obstant mai no pot ser vulnerada la dignitat de la persona del pres. No se'l pot maltractar ni físicament ni psíquicament. Per molt evilit que es trobi és una persona humana...

Els presos “socials” o comuns, objecte preferent de la nostra atenció en aquest escrit condensen amb molta freqüència sobre si mateixos tal conjunt de pobreses que bé poden qualificar-se com “pobres-pobres”.

(*Hermanos y amigos de los presos*. Carta Pastoral dels bisbes de Bilbao; gener del 1991)

APÈNDIX II. ALGUNS TESTIMONIS O HISTÒRIES DE PRESOS

Història de Pepe

Va aparèixer per les oficines d'Obra Mercedària de Barcelona als divuit anys. Vivia sol al carrer des dels dotze anys. Té pares i germans però fa vuit anys que els seus pares viuen separats.

Ell s'havia sentit estimat pel seu pare i la seva mare i els seus germans; ell n'era el més gran. Però tot va començar quan el pare se'n va anar de casa i va abandonar la dona i els fills. La mare, per sobreviure i atendre els fills va acabar ajuntant-se amb un altre home, a qui Pepe va veure sempre com “el padastre”. Un dia, el padastre va exigir que Pepe abandonés la casa ja que, en cas contrari, ell estava disposat a abandonar-los a tots.

Amb sentit de la responsabilitat, pensant en el futur de la mare i dels germans, Pepe es va acomiadar dels seus éssers estimats (als quals visita sovint furtivament en un poblet del Maresme), disposat a valer-se per si mateix en la vida.

Ja ha experimentat la presó i encara té diverses causes pendents. Però sap que tot el que ha fet “fora de la llei” ho ha fet per sobreviure i perquè la seva mare no es quedi al carrer i pugui atendre a casa els germans petits.

Ara (novembre del 1989) es troba a la Llar Mercedària, té feina, estalvia i envia a la seva mare alguna ajuda per als germans petits. Té promesa i espera haver fet el servei militar per llogar un pis i el dia de demà establir la seva pròpia llar amb la que espera que sigui la seva dona.

Història de XX

XX, súbdit sud-africà, professió militar. Afí al Congrés Nacional Africà, liderat des de la presó per Nelson Mandela. Va fugir del seu país i sol·licita l'estatut de refugiat polític a Espanya (2/3/86) perquè el règim sud-africà l'havia condemnat a cadena perpètua el 12/7/86 acusat de deixar escapar dos detinguts “negres”.

A Barcelona, i mentre espera confirmació a la seva petició, contacta amb l'ACSAR (Associació Catalana d'Ajut a Refugiats), que li ofereix ajuda jurídica i els mitjans necessaris i indispensables per subsistir.

Però el 5/8/87 ingressa a la presó acusat d'homicidi. Els indicis objectius que fonamentaven la culpabilitat són que l'homicida duia gorra, motxilla i era de raça negra, i XX anava sempre vestit d'aquesta manera.

Ell insisteix en la seva innocència negant ser l'autor dels fets, però el 1988 és jutjat i condemnat a 24 anys de presó. Interposa un recurs al Tribunal Suprem que resol el 7/3/91, quatre anys després que va entrar a la Model.

Entretant el 26/7/88 li arriba a la presó la denegació d'asil polític. Es prejutja així la futura resolució de culpabilitat pendent encara del Tribunal Suprem. D'altra banda, el país no pot acollir “gent de mal viure”.

Per fi arriba la resolució al Tribunal Suprem. *Absolutòria*. Però XX ha perdut a la presó quatre anys passant pel tràngol de l'aïllament; ha viscut incomunicat amb la seva família; no ha pogut exigir cap dret perquè desconeix l'idioma i la legislació espanyola i ha estat marcat amb l'estigma del deteriorament psíquic...

Els mitjans de comunicació social que havien propagat la seva culpabilitat amb detalls sobre la seva identitat, la seva detenció, ignoren ara la seva innocència. Qui el rescabalarà? El consol d'una sentència tardanament absolutòria?

La Roca del Vallès a 2/Abril/90

Querida XX:

Perdón, antes que nada. A Dios le pido que te encuentres todo lo bien que yo deseo. Gracias a Dios, yo estoy bien. Debo reconocer que a veces actué injustamente, con quien debería ser considerado. Aunque no tengo disculpa, te pido que comprendas que un hombre en cautiverio sufre graves depresiones, cometiendo acciones hacia las personas queridas que no se lo merecen. No pienses, que en este tiempo, en que no has recibido noticias mías, te he olvidado. Nada más lejos de la realidad; has estado presente en mi mente cada día. Pero estoy pasando un mala época en que me siento resentido contra todo, donde genero una inmensa cantidad de odio incontrolable. Por eso, he preferido no escribirte pues sin quererlo podrías percibir en mis cartas, ese lado desagradable que, de vez en cuando, aflora a la superficie y no soy capaz de controlar. Debido a que cuando escribo, lo hago con el corazón y a veces es de piedra...

Te diré, que no van las cosas muy bien, no acabo de entender qué es lo que me ocurre, pero la vida sigue un ritmo loco en el que me veo metido y no logro escapar. És como una fuerte corriente de un río, y yo sea un tronco, sin control. A veces una fuerza interior, me devuelve la lucidez y entonces sé que tengo que escapar de esa corriente que desemboca a un mar que me destruirá. Para serte claro, la droga ha vuelto a enredarme, la vida está perdiendo terreno y en mi locura deseo morir, creyendo que así conseguiré la paz.

Cuando amanece un nuevo día lucho por salvarme, tengo la esperanza de que conseguiré salir de este infierno y lograr llevar una vida de hombre capaz de amar; pero conforme pasa el tiempo, pierdo la esperanza. Lo he intentado todo o casi todo, he escrito a todos los organismos, he hablado con todos, he pedido ayuda; he gritado socorro. Pero no impacto, no soy nada, me temen y prefieren dejar que yo solo me destruya. ¿Y sabes por qué? Porque ellos son culpables de nuestros sufrimientos, al darnos la espalda, al no escuchar nuestras súplicas, sabiendo que con darnos cariño, amarnos, nos salvarían; pero al mismo tiempo se condenarían porque tendrían que reconocer que ellos son los culpables de un delito más execrable que el nuestro. Pero se llaman respetables y honrados. Mientras miles de jóvenes sufrimos y nos destruimos en las prisiones, apartado y olvidados. No sé cómo no se dan cuenta de que este sistema a la larga se volverá contra ellos, pues nosotros, los jóvenes, somos el pilar que apoyará su vejez.

¡Qué inmenso error!

Sufro por dentro por mis compañeros, por los que han muerto ya, por los que van a morir sin

vivir, porque no se les presta atención. Existe la cura y no son los fármacos ni el encierro, tan sólo con amor se habrían salvado pero la gente sigue ciega y sorda. Y para acabar de rematar el S.I.D.A. nos convierte en verdaderos leprosos. Si Dios no intercede por nosotros haciendo comprender a los dirigentes que somos vitales, acabarán por embarcarnos en un gran barco que hundirán en altamar. [...]

¿Te das cuenta por qué no quería escribirte? Y no te mereces que te exponga con tanta dureza mis pensamientos y los sentimientos que tengo. Pero soy incapaz ahora de escribirte una carta falseada, vacía de todo sentimiento.

He perdido la fe en los hombres, pero aún no he dicho mi última palabra, tengo dos opciones: luchar con la única arma que me queda (mi vida) para presionarlos o abrir mi corazón a Jesús y perdonar todo el daño que me han hecho. Navego en un mar de confusión, agarrado a un madero que se llama XX.

¿Verdad que de esta carta no emana nada de alegría? Tú te mereces cartas más llenas de vida y no tan sombrías.

Un abrazo fuerte.

Cuatro Caminos a 15 de Abril de 1.990

Querida y apreciada amiga mía:

Te escribo estas cuatro letras para ponerte en conocimiento de los últimos acontecimientos de esta mi fútil vida. Pero antes que nada, espero y deseo que te encuentres bien y que hayas disfrutado en estas fechas tan señaladas, que conmemoran un hecho muy importante en la vida de los hombres. Para mí es la fecha del asesinato de Jesús, el acto más vil cometido por el Hombre ¡y de vilezas el Hombre entiende un rato! Te diré que ayer asistí a misa, donde se encendió el cirio de Pascua e incluso al finalizar la ceremonia anual, hizo un compañero, la primera comunión.

He suplicado a lo largo de estos tres años, que me trataran mi problema físico-psicológico de drogo-dependencia. Creí que al ser trasladado aquí, sería por fin escuchado; ilusiones vanas, ni existe Módulo para Toxicómanos, ni tratamiento de ningún tipo. La política de este centro es la de presionar psicológicamente a los presos haciendo de ellos marionetas o destruirlos sin compasión (un campo de concentración nazi, pero más de acuerdo con nuestro tiempo). Sé que llegará el día 1 de Mayo y seguirá todo como hasta ahora. Pero ni mi salud física ni mental aguantan por más tiempo. Las continuas torturas a las que estoy sometido. No creo que aguante los casi tres años que me quedan llevando esta vida. Por eso cuanto más tiempo pase, más débil estaré para esta lucha que estoy dispuesto a ganar o morir en el empeño. Pero para que no sea totalmente inútil debo hacer todo el ruido que pueda para que los que estáis allí fuera miréis en nuestra dirección. Pido apoyo y solidaridad en mi esfuerzo por escapar del infierno en que se convierte mi vida y lograr vivir con la esperanza en el mañana. No como ahora que no tengo futuro y no es la libertad lo que pido, sino una mano amiga o un empujón que me saque del abismo en el que día tras día me estoy hundiendo. Entonces sí tendré futuro cuando cumpla mi condena (injusta, soy inocente) y salga a la calle como un hombre, libre de los muros y las rejas y libre de la cárcel de las drogas.

No quiero que tengas mala sangre, eso sí, te pido que reces por mí, te tendré al corriente.

Me despido de ti con un fuerte abrazo y todo mi cariño.

Cuatro Caminos, 23 - Mayo - 90

Querida XX:

[...] No veas, pido más que el ayuntamiento, encima no cumplí mi palabra de devolverte las cinco mil pesetas que me enviaste. No sé cómo podré devolverte todo lo que haces por mí. Sé y por eso te quiero, que no hay interés por tu parte, yo que siempre he vivido rodeado de gente que siembra para recoger. Y sé de lo que hablo, incluso se me alimentaba de niño para hacerme hombre y pagar los sacrificios que hacían para criarme, no tuvieron la delicadeza de disimularlo y me di cuenta de esto siendo muy niño. Conforme fui creciendo, y conociendo gente, más claro tenía que el interés era el motivo que inducía a dar y ayudar. Así crecí sin amar a nadie, sin querer. Y un día te conocí a ti, al principio creí que eras como todos, por eso te ofrecías a darme, pero yo me retraía, por las experiencias que ya había vivido. Conforme te fui conociendo, fue naciendo en mí la fe de que al menos una persona merecía el amor que todo hombre llevamos dentro y yo no había nunca entregado. Gracias por aliviarme, porque si es malo acumular odio, también es malo acumular amor y no tener a nadie a quién dirigirlo. Hoy por hoy eres, mi madre, mi padre, mis hermanos, mi amiga. Puedo decir sin miedo a equivocarme que eres la única persona que me importa. Soy algo retraído y en persona a veces no soy capaz de exteriorizar lo que tengo en el corazón. Por carta me es más fácil, te habrás dado cuenta.

Otra de las cosas que me chocan, es cuando veo o recibo carta de alguien que dice apreciarme y me pregunta «Necesitas algo» siempre digo que no, gracias; pero debería decirles ¡Claro que necesito! De todo. No comprenden o no quieren comprender, incluso a lo mejor lo que quieren es que les pida y así sentir alguna especie de gozo, aunque después no mandan nada que es lo que suele ocurrir.

«Cuanto más conozco a los hombres, más quiero a mi perro», siempre ha sido una frase que determinaba mi manera de ver el mundo que me rodea.

Tu eres la que ha abierto los ojos para ver y comprobar que existe gente que ama desinteresadamente. Gracias por esto.

Te voy a dejar ya pues van a abrir las celdas para bajar al patio. Por último quiero que sepas que le doy y le daré siempre gracias a Dios por haberte puesto en mi camino, tú eras la única que puede hacer de mí algo más. Una criatura capaz de querer y ser querido.

Un abrazo muy fuerte.

La Roca del Vallès, 30-8-90

Estimada amiga mía:

[...] La asistente social me ha explicado lo mucho que te has comprometido conmigo en ese tratamiento. Me gustaría que me dijeras ¿Por qué? Por qué haces por mí todo lo que estás haciendo. En parte lo entiendo por tu fe en Cristo. Pero me conoces tan poco y me das lo que

no me ha dado mi madre, no sé si me merezco tanto. Tengo el odio y la maldad dentro de mí y si queda algo de bueno, no sé si lograremos hacerlo salir a la superficie. De momento te dejo, espero recibir pronto noticias tuyas, hasta entonces, recibe un fuerte beso de éste que no te olvida.

2 Abril 91

Querida XX:

Si es que no sé ni cómo empezar esta carta, porque aún no he tenido tiempo de asimilar la tuya. También YY me comentó la impresión que te había causado la mía, y ahora seguidamente ya debes saber donde me encuentro (Lleida II).

Supongo que podemos discutir porque estamos en diferentes frentes, y al otro lado de la barrera, por mucho contacto que tú tengas las cosas son tan distintas... No sólo la realidad, que eso tú ya lo conoces, sino el sentimiento, y es que cada persona tiene su valor absoluto y su valor relativo, y cuando las rozas te afecta la proyección de ambos. No hay unificación, ni verdad, no hay límites de bien o de mal y cada vez estoy más convencido que la religión es independientemente de cada uno, porque la que nos enseñan, por lo menos en estas condiciones es un agarre muy pobre. Lo he intentado muchas veces y no me sirve, no lo consigo; lo siento, sé que para ti no es grato que yo piense así, pero yo lo veo como escribir un libro o hacer cualquier otra cosa, mientras esté atrapado, condicionado y sometido, no puedo proyectarme, no puedo enamorarme, no puedo ponerme metas, en resumen, no puedo vivir, porque esto no es ningún tipo de vida.

Aquí en Lleida las condiciones de vida son mucho más duras que en La Roca, esto es una dictadura, una humillación diaria, pero yo ya me he convertido en un ser que se adapta a cualquier cosa, que cada vez se siente más independiente y desarraigado, y creo que, como en la vida no puede haber nada peor que esta experiencia, sólo me queda esperar que pase.

Me duele decepcionarte, pero he aguantado más de lo que jamás pensé que aguantaría, he desbordado absolutamente todos los límites de mi capacidad, y sigo como el primer día, en el punto de partida. Y sigo existiendo, por lo que ya no sé de dónde sacar fuerzas para resistir, y sin embargo continúo.

Me han vuelto astuto, deductivo, frío y duro. Me he convertido en esto casi sin darme cuenta, simplemente como método de autodefensa, porque lo que jamás conseguirán es destruirme y si lo hicieran, estoy seguro que mi acto reflejo sería tomarme la revancha. Camino a pasos agigantados hacia ese revanchismo, ya no quiero huir, ya no quiero alejarme de todo y estoy empezando a pensar en eso. La semana pasada cumplí 30 años, me miré al espejo y vi que ya no queda nada en mí de aquél joven inconsciente que ingresó en una cárcel con 23 años. Y suerte que aún puedo asomar alguna lágrima a mis ojos cuando escribo algo así, porque si no fuera de esta manera, creo que ya no sería nada.

Siempre suelo desahogarme con las personas que más me quieren, pero con mi madre dejé de hacerlo hace ya mucho tiempo, porque me daba tanta pena que pensé que ese sentimiento podría derivar en una sádica obsesión, no quiero hacerle daño porque ya sufre tanto que se ha desbordado su capacidad de sufrir.

[...]

Es imposible una reconciliación, no sólo con Dios, sino conmigo mismo, mientras permanezca en un lugar como éste. Y es que no trato de convencer a nadie de nada, porque no me convenzo ni a mí mismo.

Ahora va a ser más difícil la relación con los míos, no sé si porque me han traído aquí. Bueno a ratos sí lo sé, otros lo imagino. Quisiera estar más cerca de ellos, pero no quiero pedir nada a nadie. Acepto las cosas tal como vienen y procuro luchar contra lo que puedo ver y tocar, no contra lo que pienso, deduzco o imagino. El ser rápido de reflejos, impulsivo e inteligente a la vez siempre me ha traído problemas y peleas interiores pero no estoy dispuesto a cambiar por una influencia externa, soy consciente de todas mis evoluciones y además las provoco y las busco.

Aquí no existe la ilusión, está en un lugar al que yo no puedo acceder, mi estado de ánimo es como una línea uniforme y más real que nunca. Sé que este año empezaré a salir, sé que triunfaré en mi vida, que seré feliz y conozco como quise lo que quiero. Sé que soy justo y honesto. Pero también sé que mientras esté aquí, no soy nada, no puedo luchar contra nadie y no puedo ser yo mismo. Por eso estoy armado de paciencia, de esperanza y de sueños. Por eso me mantengo íntegro y mi voluntad se refuerza día tras día, por eso soy capaz de amar y de perdonar. Por eso soy capaz de prescindir de muchas cosas y de mantener mi constante tesón, de ser amigo de mis amigos y de querer a los que me quieren, como a ti.

Estoy animado porque sé que cada vez me queda menos, porque tengo confianza en mí mismo, y porque estoy convencido de que nunca dejaré de ser yo.

Recibe un abrazo con todo mi cariño.

(Aquest treball s'acabà de redactar l'octubre de 1991)

© *Cristianisme i Justícia*, Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona
Telf: 93 317 23 38; Fax: 93 317 10 94;
correu-e: fespinal@redestb.es; <http://www.fespinal.com>